

УДК 343.43

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.4.24>

Гумін Олексій Михайлович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права і процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID ID: 0000-0002-80-16-945x

НАКЛЕП ЯК ФОРМА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА (КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

DEFAMATION AS A FORM OF MORAL AND PSYCHOLOGICAL VIOLENCE (CRIMINAL-LEGAL ASPECT)

*Мета статті полягає в аналізі наклепу як соціально-морального та психологічного явища, яке своїми діями при-
нижує честь і гідність особи і призводить до негативних наслідків. В статті вказується, що Конституція України
проголошує невід'ємне право людини на її свободу, честь, гідність, недоторканність і безпеку. Вона надає широкі права
кожному громадянину на свободу думки і слова, на вільне вираження поглядів і переконань.*

*В статті наголошується, що серед правопорушень які спрямовані на приниження честі і гідності особи сут-
тєву роль відіграє наклеп як форма морально-психологічного насильства, що призводить до морально-психологічних
страждань які зазнала особа в результаті протиправної поведінки щодо неї, членів її сім'ї, чи близьких родичів. Осно-
вний закон надає право кожній особі на судовий захист спрямований щодо спростування недостовірної інформації про
себе і членів своєї сім'ї.*

*В статті підкреслюється, що окрім Конституції України права і свободи людини захищає Кримінальний кодекс
України, Цивільний кодекс України, інші нормативно правові акти. КК України стоїть також на сторожі захисту
честі, гідності та ділової репутації.*

*В статті наголошується, що наклеп як суспільно небезпечна дія яка принижує честь і гідність людини залишає
глибокі рани в свідомості, емоційній та духовно-моральній сфері індивіда.*

*В статті встановлено, що наклеп як форма морально-психологічного насильства визиває численні дискусії серед
вчених. На даний час переважають концепції представники яких заперечують криміналізацію наклепу та його юри-
дичну відповідальність. Вони заявляють про те, що у ЦК України існують норми які захищають честь і гідність особи
від наклепу, а тому включати цю норму в КК України не слід.*

*Автор статті наголошує на тому, що наклеп як суспільно-небезпечне, антиправове, антигуманне, антиморальне,
антикультурне і антиестетичне явище спрямоване на приниження честі і гідності людини, що наносить глибокі рани
її психіці та призводить до моральних страждань, а іноді й до трагічних наслідків, повинно характеризуватись за-
нодавцем як кримінальне правопорушення, а винні особи притягуються до кримінальної відповідальності.*

*В статті обґрунтовується, що кримінальна відповідальність за наклеп виступає як важливий чинник превентив-
ного попередження цілого ряду правопорушень які іноді призводять до трагічних наслідків.*

*В статті вказується, що сучасні ЗМІ повинні більш активно вести боротьбу спрямовану на загальнокультурне
і морально-правове виховання населення, але в останній час спостерігається погоня деяких ЗМІ за так званими «жаре-
ними» фактами та подіями і тому з їх поля зору випадає критичний аналіз фактів наклепу, допомоги правоохоронним
органам у виявленні винних осіб та притягнення їх до кримінальної відповідальності.*

*В статті встановлено, що наклеп – це ганебна поведінка, що свідчить про низький морально-етичний та культур-
ний рівень осіб які його здійснюють. Норми моралі та цивільно-правові засоби не можуть повністю виконати роль не
тільки стримуючого фактора, але й ефективно забезпечувати захист від наклепу та образи. Сама логіка охорони
прав і свобод особи від психологічної агресії та її негативних наслідків вимагає більш ефективної боротьби криміналь-
но-правовими засобами.*

Ключові слова: Конституція України, закони, ЗМІ, правопорушення, наклеп, честь, гідність, особа, психічний стан, моральні страждання.

*The purpose of the article is to analyze defamation as a socio-moral and psychological phenomenon, which by its actions,
degrades the honor and dignity of a person and leads to negative consequences. The article states that the Constitution of
Ukraine declares a person's inalienable right to his freedom, honor, dignity, inviolability, and security. It gives every citizen
broad rights to freedom of thought and speech, on the free expression of views and beliefs.*

*The article emphasizes that among offenses aimed at degrading the honor and dignity of a person, defamation plays a
significant role as a form of moral and psychological violence, which leads to moral and psychological suffering suffered by a*

person as a result of illegal behavior towards him, his family members, or close relatives. The basic law gives every person the right to legal protection aimed at refuting inaccurate information about himself and his family members.

The article emphasizes that, in addition to the Constitution of Ukraine, human rights and freedoms are protected by the Criminal Code of Ukraine, the Civil Code of Ukraine, and other normative legal acts. The Criminal Code of Ukraine is also on guard to protect honor, dignity, and business reputation.

The article emphasizes that defamation is a socially dangerous act that degrades the honor and dignity of a person and leaves deep wounds in an individual's emotional, spiritual, and moral sphere.

The article establishes that defamation as a form of moral and psychological violence causes numerous discussions among scientists. Currently, the general concepts are those whose representatives deny the criminalization of defamation and its legal responsibility. They claim that the Central Committee of Ukraine has norms that protect the honor and dignity of a person from defamation; therefore, this norm should not be included in the Criminal Code of Ukraine.

The article's author emphasizes that defamation as a socially dangerous, anti-legal, anti-humane, anti-moral, anti-cultural, and anti-aesthetic phenomenon is aimed at humiliating the honor and dignity of a person, which inflicts deep wounds on his psyche and leads to moral suffering and sometimes to tragic consequences should be characterized by the legislator as a criminal offense, and the guilty persons should be held criminally liable.

The article substantiates that criminal liability for defamation is an important factor in preventing a number of offenses that sometimes lead to tragic consequences.

The article indicates that the modern mass media should more actively fight for general cultural and moral, and legal education of the population, but recently some mass media have been chasing so-called "hot" facts and events, and therefore the critical analysis of defamation facts has been lost from their field of view. , assistance to law enforcement agencies in identifying guilty persons and bringing them to criminal responsibility.

The article states that defamation is shameful behavior, which indicates the low moral, ethical and cultural level of the persons who commit it. Norms of morality and civil legal remedies cannot fully fulfill the role of a deterrent factor and effectively protect against defamation and insult. The very logic of preserving a person's rights and freedoms from psychological aggression and its negative consequences requires a more effective fight by criminal legal means.

Key words: Constitution of Ukraine, laws, mass media, violations, defamation, honor, dignity, person, mental state, moral suffering.

Постановка проблеми. Проблема захисту прав і свобод людини, її здоров'я, безпеки, честі і гідності і у наш час залишається надзвичайно актуальною. Починаючи з античності вона у всі часи привертає увагу найбільш відомих представників науки, культури, юриспруденції.

Серед найбільш болючих проблем які хвилюють світовий соціум – насильницькі кримінальні правопорушення, що практично зачіпають всі сфери суспільного життя. Серед цих соціальних вад суттєве місце посідає така форма морально-психологічної поведінки особи як – наклеп.

Серед багатьох людських вад наклеп є одним з найпоширеніших морально-психологічних явищ в суспільному житті. Це антиправова, антиморальна, антигуманна дія спрямована проти іншої особи з метою помсти, реалізації власних матеріальних, службово-професійних інтересів, що в результаті принижує честь і гідність особи та спричиняє їй фізичні та моральні страждання.

В Україні неодноразово робилися спроби щодо прийняття закону спрямованого на криміналізацію наклепу. На жаль до цього часу ця проблема залишається не вирішеною. Суттєвою причиною яка стоїть на заваді прийняття закону спрямованого на криміналізацію наклепу відмова законодавця від його ґрунтовного аналізу як наукою так і практикою. Слід вказати й на те, що на заваді прийняття закону в Україні – це існуючі дискусії

серед вчених, що в результаті призвело до виключення цієї правової норми з орбіти обговорення у Верховній Раді України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема наклепу як морально-психологічного насильства спрямованого на приниження честі і гідності особи привертало увагу законодавців починаючи з античності. Вона є актуальною і у наш час. Серед вітчизняних вчених які аналізували деякі аспекти цієї проблеми та відстоювали необхідність запровадження кримінальної відповідальності за наклеп – Л. Багрій-Шахматов, Д. Балабанова, І. Бандурка, В. Бортник, І. Кириченко, М. Коржанський, А. Митрофанов, В. Мульченко, В. Навроцький, В. Підгородинський, О. Субботенко, П. Фріс, М. Хавронюк, О. Храмцов, М. Шумило, С. Яценко та ін.

Відаючи належне вищезитованим поважним авторам, слід вказати на те, що ця проблема особливо у наш час вимагає подальшого активного і комплексного дослідження.

Мета статті полягає в аналізі наклепу як суспільно небезпечного кримінального правопорушення.

Виклад основного матеріалу. Наклеп як соціальне явище привертає увагу як юристів так і філософів починаючи з античності. Про його актуальність у наш час свідчить прийняття нормативно-правових актів серед яких чільне місце

посідає Конституція України. Так, в ст. 68 чітко визначено «Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України не посягаючи на права і свободи, честь і гідність інших людей» [1].

У ст. 3 Конституції України чітко прописані норми спрямовані на захист честі і гідності людини і громадянина. «Людина її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю» [1].

Поряд з цими правами Конституція надає широкі права кожній людині на свободу думки і слова. На вільне вираження поглядів і переконань. Але якщо на особу поширюється неправдива, а інколи і цілеспрямована брехлива інформація, що ганьбить її гідність, честь та ділову репутацію, Конституція України бере під захист таку особу. Так в ст. 32 Конституції України передбачено право особи на судових захист спрямований щодо спростування недостовірної інформації про себе і членів своєї сім'ї.

Історично наклеп як антиправова, антиморальна і ганебна дія і поведінці особи характеризувався в Давньому Римі як *infamia* – безчестя, що «принижували честь і гідність римського громадянина» [2, с. 111]. Особи, які вчиняли ганебні вчинки «наклеп... злий умисел або обман притягуватись до кримінальної відповідальності» [3, с. 182].

В Київській Русі надзвичайно прискіпливо приділялась увага захисту честі і гідності людини. Так, в «Руській правді» наклеп як образа характеризувався як ганебний вчинок. «Отримати таку образу означало не тільки відчувати зневагу до свого «Я», а й бути знеславленим, ризикувати своїм добрим іменем, суспільною думкою про себе» [4, с. 109].

Історія кримінальної політики України свідчить про те, що Закон про наклеп та кримінальну відповідальність був включений в ст. 125 Кримінального кодексу України в 1960 р. Однак, із прийняттям у 2001 р. нового Кримінального кодексу України наклеп не отримав правового статусу. З того часу на розгляд Верховної Ради України неодноразово виносилися законопроекти, спрямовані на доповнення КК України статтею про наклеп. Яскравим прикладом щодо прийняття закону спрямованого на криміналізацію наклепу є проекти законів України № 2086 від 22.02.2008 р., №11013 від 19.07.2012 р.; № 3879 від 14.01.2014 р., закон про наклеп і кримінальну відповідальність, а також закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за наклеп»: проект закону № 9306 від 20.11.2018 р. [13].

Однією з причин відмови законодавця від прийняття закону про криміналізацію наклепу є різні протилежні погляди науковців. Серед вчених ведеться дискусія, щодо криміналізації кримінальної відповідальності за наклеп.

Серед деяких вчених існує думка про те, що «норми кримінального законодавства, якими передбачено кримінальну відповідальність за наклеп є просто застарілими і достатньо буде цивільної відповідальності за такі діяння» [5, с. 174].

Слід зауважити, що за останні роки активно проводиться пропаганда в ЗМІ про те, що впровадження кримінальної відповідальності за наклеп є протидією, що «перешкоджає діяльності журналіста» [6, с. 243-249]. Отже, робиться висновок, що притягнення до кримінальної відповідальності за наклеп та інші негативні дії вербального характеру є порушенням права на свободу вираження думки.

Інші доводять, що у ЦК України існують норми, які захищають честь і гідність особи від наклепу і вони як зауважує О. Кохановська «відповідають міжнародним стандартам» [7, с. 31-32].

Вважаємо за потрібне звернути увагу на те, що дійсно у ст. 23 Цивільного Кодексу України визначає перелік у чому саме полягає моральна шкода; фізичний біль та страждання, яких фізична особа зазнала в результаті з протиправною поведінкою щодо неї, членів її сім'ї чи близьких родичів, душевні страждання, яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням її майна; приниження честі та гідності фізичної особи, а також її ділової репутації» [8, с. 7].

Стосовно Кримінально кодексу України то важливим завданням яке він виконує це охорона прав і свобод людини в якому суттєве місце посідає захист її честі, гідності та ділової репутації.

Так, стаття 182 КК України вказує, що наклеп порушує недоторканість приватного життя. Так, наприклад, наклеп в основу якого помста одному з членів подружжя може визвати насильство чоловіка над дружиною. Згідно ст. 126-1 це може призвести до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особі [9].

Наклеп – може поширюватись в формі необ'єктивної, недостовірної часто брехливої інформації, а також за «допомогою ЗМІ, електронних комунікацій тощо» [10, с. 407].

У наш час існує нагальна потреба у всебічному аналізі наклепу не тільки юридичними дисциплінами, але й іншими гуманітарними науками.

У цьому аспекті варто погодитись з Л. Шувальською про те, що такий підхід дозволяє виявити справжні причини й умови вчиненого правопорушення, а також правильно оцінити його суспільну небезпеку, дати вчинкові «правильну кримінально-правову кваліфікацію» [10, с. 4].

Суттєвим недоліком на наш погляд є той факт, що в кримінальній теорії бракує всебічного аналізу емоційного стану особи під час вчинення правопорушень, на що справедливо вказує Р. Вареша про те, що «емоційний стан особи, залишається практично не вивченим» [11, с. 598].

У чинному КК України використовується цілий ряд термінів пов'язаних з насильством, серед яких «знущання» та інші антиправові дії, що в результаті призводить до фізичних та моральних страждань. Будь-яке насильство об'єктивно включає в свою орбіту конфлікт.

Особливо небезпечною в наш час є наклеп як одна з форм поширення необґрунтованої конкретними фактами публікацій в пресі, що можуть зганьбити честь і гідність особи, підірвати її моральний і професійний авторитет. Як справедливо вказує М. Шумило, – «така інформація в свідомості громадськості є надто «живучою» і вимагає значних зусиль від людини, щоб відновити своє добре ім'я» [12, с. 260]. Не слід забувати, що вона залишає свій глибокий чорний слід в свідомості і призводить до морально-психологічних страждань і навіть до трагічних наслідків.

Враховуючи актуальність наклепу як протиправного соціального явища в проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за наклеп» в ст. 151-2, в п. 1, – наклеп, тобто умисне поширення завідомо неправдивих відомостей, що ганьблять честь і гідність іншої особи або підривають її ділову репутацію [13].

Слід взяти до уваги, що криміналізація наклепу сприятиме протидії вчиненню найбільш важких правопорушень (вбивств, різних видів тілесних ушкоджень), а також забезпечить превентивний попереджувальний вплив на всіх учасників суспільних відносин.

Замислюючись над проблемою чому у наш час, у високорозвиненому інформаційному просторі,

в достатньо високому показнику рівня освіти, особливо серед молоді спостерігається падіння моралі, загальної та етико-комунікативної культури. У цьому складному соціальному процесі взаємодії суспільства, держави і людини важливу роль відіграють ЗМІ.

Сучасні ЗМІ України повинні більш активно вести боротьбу спрямовану на загальнокультурне і морально-правове виховання населення допомагати правоохоронним органам у їх боротьбі щодо захисту прав і свобод честі і гідності громадян України. Важко переоцінити вплив ЗМІ на світогляд свідомості та психологію широких мас населення які часто не критично, тенденціозно публікують матеріали які не відповідають дійсності.

Таким чином, проблема криміналізації наклепу вимагає не тільки всебічного комплексного аналізу але й активної участі законодавця. Тільки такий підхід може призвести до позитивних результатів.

Висновок. Наклеп як форма морально-психологічного насильства, що принижує честь і гідність особи та спричиняє їй моральні страждання, негативно впливає на її самопочуття, настрої, а в цілому діяльність і поведінку, що визиває дискусії серед вчених, пов'язану щодо прийняття Закону спрямованого на криміналізацію наклепу та його юридичну відповідальність.

Кримінальна відповідальність за наклеп виступає як важливий чинник превентивного попередження які утримують індивіда від вчинення правопорушень. У цьому аспекті суттєву роль щодо формування як загальної так і правової культури населення відіграють ЗМІ. Вони повинні разом з правоохоронними органами вести боротьбу з правопорушеннями у тому числі із наклепом.

Суттєву роль відіграє комплексний аналіз цього явища в якому активну участь повинні окрім юридичних наук брати участь гуманітарні дисципліни.

Необхідно творчо вивчати зарубіжний передовий досвід щодо криміналізації наклепу та прийняття законодавцем необхідних нормативно-правових актів спрямованих на його криміналізацію. Така діяльність дає можливість вести більш активну і рішучу боротьбу щодо захисту людини від протиправних посягань на її честь і гідність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України: чинне Законодавство станом на 02 лютого 2018 р. Офіц. текст. Київ, Алерта, 2018. 80 с.
2. Задорожний Ю. А. Основи римського приватного права: навч. посіб. Київ: Істина, 2012. 344 с.
3. Підпригора О. А., Харитонова Є. О. Римське право: Підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
4. Мікуліна М. Відшкодування майнової та моральної (немайнової) шкоди завданої незаконними діями: ретроспектива і сьогодення. *Право України*. 2004. № 12. С. 109-111.

5. Підгородинський В. М. Злочини проти честі та гідності особи в теорії кримінального права : монографія. Одеса : Юридична література, 2019. 352 с.
6. Паликівський В. І. Кримінальна відповідальність за дифамацію. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 243-249.
7. Кохановська О. В. Проблема захисту честі, гідності й ділової репутації особи в Цивільному кодексі України. *Вісник Верховного суду України*. 2005. № 6 (58). С. 31-35.
8. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16.01.2003. Редакція від 01.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
9. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001. Редакція від 19.08.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
10. Шувальська Л. М. Встановлення судом особливостей суб'єкта насильницького злочину проти життя та здоров'я: психолого-правові засади : автореф. дис. канд. юрид. наук. спец. : 19.00.06 – юридична психологія. Київ. 2013. 19 с.
11. Вареша Р. В. Вчення про суб'єктивну сторону злочину : монографія. Київ : Алерта, 2018. 1106 с.
12. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Ареіс, 2001. 329 с.
13. Проект закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за наклеп» № 9306 від 20.11.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64959.